

УДК 80

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/26.195813>**Яна ЖУРЕНКО,**

orcid.org/0000-0002-4511-1199

аспірантка кафедри української мови

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

(Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл., Україна)

Jzhjzh0@gmail.com

ПРОБЛЕМА МЕТОДОЛОГІЇ В ГЕНДЕРНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У статті схарактеризовано сучасні напрями дослідження методології гендерної лінгвістики, описано її фундаментальні положення, проілюстровано сучасні методи аналізу.

На сучасному етапі становлення гендерної лінгвістики суттєвим є питання вироблення та усталення методології лінгвістичного дослідження гендеру, створення методологічної бази гендерології та обрання найпродуктивніших методів для аналізу гендеру в мові.

Для методологічного підґрунтя гендерних досліджень чинні загальнонаукові та лінгвістичні принципи гендерного параметру. Теорія соціального конструювання гендеру, розуміння гендеру як стратифікаційної категорії, що пов'язана з іншими стратифікаційними категоріями, інтерпретація гендеру як культурної метафори, псевдогендерний підхід є основними підходами у гендерних дослідженнях. Кожен з підходів зумовлює обрання дослідниками мови різних методів. Наукова методологія послуговується принципами універсального взаємозв'язку, діалектичного протиріччя, єдності якісного й кількісного, діалектичного заперечення та відбиття. У практиці лінгвогендерології використовуються методи кількісного та якісного аналізу текстів. Щоб обрати найпродуктивніший з методів гендерних досліджень, застосовуються критерії надійності, валідності, достовірності, галузі застосування. Поняття «гендер» є вирішальним компонентом кожного з методів гендерології. У портретних описах персонажів в українських художніх текстах виявлено мовну репрезентацію поняття «жіночність».

Активно розвиваючись, українська гендерологія послуговується методами, що використовуються у зарубіжній методології. Поняття «жіночність» є категорією загальнолюдською та універсальною, проте має національно-культурну специфіку. Автори художніх текстів репрезентують жіночність по-різному. Українська гендерологія потребує своїх методів дослідження українських художніх джерел. Є потреба у подальших фундаментальних наукових розвідках, зокрема й у висвітленні гендерного підходу в методології гендерної лінгвістики.

Ключові слова: методологія, гендерна лінгвістика, парадигма, жіночність, гендерні дослідження.

Yana ZHURENKO,

orcid.org/0000-0002-4511-1199

Postgraduate Student of the Department of Ukrainian

Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University

(Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi region, Ukraine) Jzhjzh0@gmail.com

THE METHODOLOGY PROBLEM IN GENDER LINGUISTIC RESEARCH

The article analyze the modern trends in the study of the methodology of gender linguistics, describes fundamental provisions and illustrates modern methods of analysis.

There are essential questions about development and establishment of methodology for gender linguistic research, creation a methodological basis for genderology, and selection the most productive methods for analyzing gender in language on the present stage of the development of gender linguistics.

The general scientific and linguistic principles of the gender parameter are valid for the methodological basis of gender studies. The theory of social construction of gender, understanding of gender as a stratification category related to other stratification categories, interpretation of gender as a cultural metaphor, pseudo gender approach are the main approaches in gender studies. Each approach leads to the choice of language researchers by different methods. Scientific methodology is guided by the principles of universal interconnection, dialectical contradiction, unity of qualitative and quantitative, dialectical negation and reflection. In the practice of linguistics, the methods of quantitative and qualitative analysis of texts are used. The criteria for reliability, validity, reliability, and scope are used to select the most productive of the methods of gender studies. The concept of gender is a crucial component of each method of gender. Linguistic representation of the concept of "femininity" is revealed in Ukrainian artistic texts, namely in portrait descriptions of characters.

Ukrainian genderology is actively developing and uses the methods used in foreign methodology. The concept of "femininity" is a category of universal and universal, but has national and cultural specificity. Authors of artistic texts

represent "femininity" in a variety of ways. Ukrainian gender studies require for special methods of researching Ukrainian artistic sources. There is a necessity for further fundamental scientific research to expose the gender approach in the methodology of gender linguistics.

Key words: *methodology, gender linguistics, paradigm, femininity, gender research.*

Постановка проблеми. Сучасна мовознавча наука розглядає різні мовні явища в тісному зв'язку з людиною та особливостями її мислення, все більшою мірою переходить до антропологічної парадигми. У центрі уваги гендерних досліджень перебувають культурні й соціальні чинники, що визначають ставлення суспільства до чоловіків і жінок, поведінку людей у зв'язку з приналежністю до певної статі, стереотипні уявлення про чоловічі та жіночі якості.

Аналіз досліджень. Останнім часом з'явилася низка робіт, у яких зроблено спробу системного осмислення й опису мови у зв'язку з феноменом статі (Я. В. Пузиренко (Пузиренко, 2003), Л. О. Ставицька (Ставицька, 2003: 29–34; 2008: 236–246), Т. М. Сукаленко (Сукаленко, 2009)), створено теоретичну модель гендеру й проведено систематизацію методологічних підходів до дослідження проблеми гендеру у мовознавстві (О. І. Горошко (Горошко), О. О. Тараненко (Тараненко, 2005: 3–25), Ю. П. Маслова (Маслова)). Питання, пов'язані з розробкою методики лінгвістичного дослідження гендеру, зі створенням інструментарію гендерних досліджень в сучасній лінгвістиці, є вирішальними у подальших дослідженнях.

Мета статті – охарактеризувати сучасні напрями методології гендерної лінгвістики, описати її фундаментальні положення, проілюструвати сучасні методи аналізу.

Виклад основного матеріалу. Створення методологічної бази лінгвогендерологічних студій є одним із основних напрямів розвитку гендерної лінгвістики в Україні.

Дослідники А. В. Кириліна (Кириліна, 1999), Ю. М. Мельник (Мельник, Шевченко, 2016: 173–176), Н. І. Миронова (Миронова) описували інтенсивний розвиток гендерних досліджень у другій половині ХХ ст. та пов'язували це зі зміною наукової парадигми в гуманітарній сфері під впливом ідей постмодернізму, представники якого визнали мовну концепцію реальності, стверджуючи, що навколишній світ може бути сприйнятий лише через мовні форми і реальність не існує поза текстом. Розвиток нових теорій особистості, зокрема теорії соціального конструктивізму, вимагав нових методів дослідження, що більш точно відображали б уявлення про соціокультурний характер категорії «стать», яку раніше інтерпретували лише

як біологічно детерміновану. Зміна парадигм передбачала прийняття принципово нової онтології, тобто системи поглядів на об'єкт аналізу.

У сучасній науці спостерігаємо різноманіття методологічних установок у дослідженні гендеру. Для методологічного підґрунтя гендерних досліджень релевантні загальнонаукові та лінгвістичні принципи гендерного параметру.

О. А. Вороніна вважає, що дослідження гендеру неможливе без урахування таких загальнонаукових принципів: гендер – продукт розвитку культури і суспільства, що має відносний характер; як і будь-який соціокультурний продукт, гендер динамічний та змінюваний з часом; гендер є в мовознавстві загальнонауковою категорією; принципи гендерного підходу можуть застосовуватися до будь-якої іншої дисципліни, проте повинні реалізовуватися з урахуванням її специфіки (Вороніна, 2001: 13–106).

До дослідження гендеру у мові застосовують і такі лінгвістичні принципи: гендер відображається в мові і є параметром змінної інтенсивності в комунікативному спілкуванні; культурно-символічний характер гендеру зумовлює виникнення гендерної метафори, що функціонує так, як і інші види метафор; дослідженню гендерних аспектів відповідних мовних явищ передують їх аналіз як одиниць мови (Кириліна, 1999).

О. А. Вороніна виділяє також 4 підходи в гендерних дослідженнях: теорію соціального конструювання гендеру; розуміння гендеру як стратифікаційної категорії, що пов'язана з іншими стратифікаційними категоріями; інтерпретацію гендеру як культурної метафори; псевдогендерний підхід (Вороніна, 2001: 13–106).

Різні підходи зумовлюють обрання дослідниками мови різних методів. О. Л. Каменська розрізняє гендерну лінгвістику та лінгвістику гендерології. Мовознавиця доходить висновку, що дослідження гендерного параметру в мові й мовленні варто вести у двох напрямках: 1) є гендерна лінгвістика, яка досліджує мову й мовленнєву поведінку за допомогою гендерних методів; 2) існує лінгвістична гендерологія, що вивчає гендерні категорії за допомогою засобів лінгвістики. О. Л. Каменська говорить і про гендергетику: «Гендергетика інтегрує окремі науки про людину, що вивчають гендер, і виявляє їхні спільні закономірності. У ній конструється апарат гендерних

досліджень» (Каменская, 2002: 186). Також авторка визнає існування гендерних методів дослідження.

Гендер як явище багатогранне потребує нових методологій і методик. Зокрема, він і сам є методологією для розуміння людини та її світогляду (Основи теорії гендеру, 2004).

Л. О. Ставицька зазначила: «Мова постає інструментом пізнання самостійної міждисциплінарної парадигми з відповідним відгалуженням – лінгвістичною гендерологією». Мовознавця використовувала у своїх дослідженнях також поняття «мовоцентризм» та пояснювала його як владу мови над людиною, яка, зрештою, формує гендер як соціальну статтю (Ставицька, 2008: 236).

Словник української мови в 11 томах пояснює поняття методології як вчення про науковий метод пізнання й перетворення світу, його філософську, теоретичну основу та «сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання» (Словник української мови, 1973: 692). Тобто цей термін тлумачиться у широкому та вузькому значенні. У широкому розумінні методологія – це спосіб усвідомлення будови науки і методів її роботи, а у вузькому – сукупність принципів, методів, прийомів та процедур дослідження, що застосовуються в тій чи іншій спеціальній галузі знань (конкретна наукова методологія).

Предметом вивчення методології є методи науки, тобто способи дослідження явищ, які визначають підхід до їх вивчення, планомірний шлях їх пізнання та встановлення істини, а також сфера їх застосування.

Підґрунтям наукової методології є принципи універсального взаємозв'язку, діалектичного протиріччя, єдності якісного й кількісного, діалектичного заперечення та відбиття.

У практиці лінгвістичних гендерних досліджень використовуються методи як кількісного, так і якісного аналізу текстів. Для вибору найпродуктивніших методів гендерних досліджень використовуємо критерії надійності, валідності, достовірності, галузі застосування та проілюструємо прикладами з художнього тексту.

Жінка у романі «Польові дослідження з українського сексу» О. Забужко характеризується так: «дороженька», «победітельниця», «нарцисична егоїстка», «принцеса», «золотце», «дурочка», «зашигана совкова дурпа», «лікарка», «глупа», «мати», «подруга», «кобіта», «серце», «нормальна жінка», «класна баба», «девочка сладенькая», «фантастическая женщина», «stud woman», «забацана Ukrainian», «попелюшка», «леді», «факультетська секретарка», «мама», «професійна українці-

заторка», «героїня», «пані», «аристократка забациана», «Велика Мати», «невидимка», «засватана дівка», «безстидниця», «яга», «метера», «шильондра», «негритянка-дженіторша», «кльова чувіха», «відьма», «київська іскусвоєдка», «манюня» тощо (Забужко, «Польові дослідження з українського сексу»). До цих фемінітивів можна застосувати методи кількісного аналізу. Проте це неможливо без застосування інших методів якісного аналізу, наприклад, тлумачення слова «невидимка», яке знаходимо далі у тексті: «<...>зустрічні мужчини ковзали по тобі байдужливими, незрячими поглядами, як по неживому предмету, і навіть в автобусі, зближаючись, підіпхана тлумом на ризиковану відстань до чиеї-небудь крижастої спини з хокейною емблемою<...>» (Забужко, «Польові дослідження з українського сексу»).

Сьогодні українська гендерологія розвивається, опираючись на випробувані в зарубіжній лінгвогендерології методи, та потребує своїх методів дослідження українських художніх джерел. Поняття «жіночність» за всієї загальнолюдської універсальності має певну національно-культурну специфіку. Проте різні автори тлумачать це поняття по-різному. Жіночність у Оксани Забужко простежуємо у портретних характеристиках персонажів: «<...>очі горіли темними перснями, губи жажтіли, відьомські брови ластівчиним розкрилом сходились на переніссі, а матова під гримом, презирливо незворушна до потужної лампової навітки шкіра дихала тим царственным супокоем<...>»; «<...>обличчя все ще малорухоме під незнятим гримом, і слабкий <...> усміх ніжності, що самовільно віддимає губи поцілунковою трубочкою<...>»; «Таким голосом, як у Мілени, можна було звечора скидати уряди й парламенти, а вранці ласкаво повертати їх на робочі місця <...> він, голос, мінився, ряхтів, вигравав, нагусав і через край переливався всіма можливими кольорами й відтінками, від тепло шоколадного грудного інтиму до металічного, з притиском на «с», зміїного посвисту, <...> і навіть кілька в ньому було таких відтінків, про які доти ніхто не знав, що вони можливі, наприклад, озонна свіжість росяного бузку <...> або цинамонова іронічна пряність, <...> або добротлива підсмаленість хлібної скоринки<...>» (Забужко, «Я – Мілена»). Юрій Винничук, також представник постмодернізму, описує жіночність так: «<...>вся в папільотках (бігудях) голова рудої жінки пенсійного віку. Густи напачьканими, товстими, як гусениці, вустами проплямкала<...>»; «<...>вона зовсім не «тридцятилітня дівчина приємної зовнішності й спокійної вдачі», а сорокалітня мавпа з таким

язиком, як у старій Мандючки, котра живе в сутерині (напівпідвальне приміщення) <...>» (Винничук, «Мальва Ланда»).

Висновки. Таким чином, мова є інструментом пізнання гендеру як самостійної міждисциплінарної парадигми. Одиниці мови залежно від волі автора тексту вибудовують різні парадигмальні

характеристики одного гендерного дослідження. Поняття гендеру є вирішальним компонентом кожного з методів дослідження. Гендерна лінгвістика потребує власної методології та методів. Сьогодні виникає потреба в подальших фундаментальних наукових розвідках щодо висвітлення гендерного підходу в методології гендерної лінгвістики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Винничук Ю. Мальва Ланда. URL: <https://online-knigi.com/page/190958>.
2. Воронина О. А. Теоретико-методологические основы гендерных исследований. *Теория и методология гендерных исследований* : курс лекций / общ. ред. О. А. Ворониной. Москва : МЦГИ – МВШСЭН – МФФ, 2001, С. 13–106.
3. Горошко Е. И. Гендерные исследования в языкознании (к проблеме становления метода). URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/74059/39-Goroshko.pdf?sequence=1>.
4. Забужко О. Я – Мілена. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=14811>.
5. Забужко О. Польові дослідження з українського сексу. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2744>.
6. Каменская О. Гендергетика – наука будущего. *Гендер как интрига познания*. Москва : Рудомино, 2002.
7. Кирилина А. В. Гендер: лингвистические аспекты. Москва, 1999. 190 с.
8. Маслова Ю. П. Особливості розвитку гендерних лінгвістичних досліджень в Україні та за кордоном. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/5536/1/24.pdf>.
9. Мельник Ю. М., Шевченко Г. А. Визначення сутності людини в парадигмі філософії ХХ століття. *Гілея* : науковий вісник. 2016. Вип. 114. С. 173–176.
10. Миронова Н. И. Парадигма как культурный код социального пространства-времени. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/paradigma-kak-kulturnyy-kod-sotsialnogo-prostranstva-vremeni>.
11. Основи теорії гендеру : навчальний посібник. Київ : «К.І.С.», 2004. 536 с.
12. Пузиренко Я. В. До проблеми номінації осіб жіночої статі в українській мові (гендерний аспект). *Наук. Зап. НАУ-КМА*. Т. 18. Київ, 2003. С. 36–42.
13. Словник української мови : в 11 томах / за ред. І. К. Білодіда. Том 4, 1973. Київ, Наукова думка, 1970–1980.
14. Ставицька Л. О. Мова і стать. *Критика*. 2003. № 6. С. 29–34.
15. Ставицька Л. О. Сучасний стан лінгвогендерологічних досліджень в Україні. *Мовознавство*. 2008. № 2–3. С. 236–246.
16. Сукаленко Т. М. Метафоричне вираження концепту «жінка» в українській мові. 2009.
17. Тараненко О. Принцип андроцентризму в системі мовних координат і сучасний гендерний рух. *Мовознавство*. 2005. № 1. С. 3–25.

REFERENCES

1. Vynnychuk Yu. Malva Landa [Mallow Landa]. Retrieved from <https://online-knigi.com/page/190958> [in Ukrainian].
2. Voronina O. A. (2001) *Teoretiko-metodologicheskie osnovy gendernyh issledovanij*. *Teoriya i metodologiya gendernyh issledovanij*. Kurs lekcij [Theoretical and methodological foundations of gender studies. Theory and methodology of gender studies. Lecture course]. Moskva: MCGI - MVShSEN - MFF. [in Russian].
3. Goroshko E. I. *Gendernye issledovaniya v yazykoznanii (k probleme stanovleniya metoda)* [Gender studies in linguistics (to the problem of the formation of the method)]. Retrieved from <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/74059/39-Goroshko.pdf?sequence=1> [in Russian].
4. Zabuzhko O. Ya – Milena [I am Milena]. Retrieved from <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=14811> [in Ukrainian].
5. Zabuzhko O. *Poliovi oslidzhennya z ukrayinskogo seksu* [Field research of Ukrainian sex], Retrieved from <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2744> [in Ukrainian].
6. Kamenskaia O. (2002). *Gendergetika – nauka budushego* [Gendergetics as the science of future]. *Gender kak intriga poznaniya - Gender as an intrigue of knowledge*. M.: Rudomino. [in Russian].
7. Kyrylyna A. V. (1999). *Gender: lingvisticheskie aspekty* [Gender-linguistics aspects]. M. [in Russian].
8. Maslova Yu. P. *Osoblyvosti rozvytku gendernyh lingvistychnyh doslidzhen v Ukraini ta za kordonom* [Features of gender and linguistic research development in Ukraine and abroad]. Retrieved from <https://eprints.oa.edu.ua/5536/1/24.pdf> [in Ukrainian].
9. Melnyk Yu. M. (2016). *Vyznachennia sutnosti lyudyny v paradygmi filosofiyi XX stolittia* [Defining the essence of a personality in the paradigm of the twentieth century philosophy]. *Gileya: naukovij visnik- Gilea: Scientific Bulletin*, 114, 173-176. [in Ukrainian].
10. Myronova. N. Y. *Paradyhma kak kulturnyi kod sotsyalnogo prostranstva-vremeni* [Paradigm as a cultural code of social space-time]. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/v/paradigma-kak-kulturnyy-kod-sotsialnogo-prostranstva-vremeni> [in Russian].
11. *Osnovy teorii genderu: Navchalnyi posibnyk* [Gender Theory Basics: Tutorial]. (2004). Kyiv: «K.I.S.», 536. [in Ukrainian].

12. Puzyrenko Ya. V. (2003). Do problemy nominatsii osib zhinochoi stati v ukrainskii movi (hendernyi aspekt) [To the problem of the female nomination in the Ukrainian language (gender aspect)], *Nauk. Zap. NaU-KMA – Scientific Notes of NaU-KMA*, T.18. Kyiv, 36-42. [in Ukrainian].
13. Bilodid, I. K. (1973). Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh [Ukrainian Language Dictionary: in 11 volumes]. Vol. 4. Kyiv: Naukova dumka, 1970–1980. [in Ukrainian].
14. Stavytska L. O. (2003). Mova i stat [Language and Gender]. *Krytyka- Criticism*, 6, 29–34. [in Ukrainian].
15. Stavytska L. O. (2008). Suchasnyi stan linhovhenderolohichnykh doslidzhen v Ukraini [Present state of linguistic and gender research in Ukraine]. *Movoznavstvo- Linguistics*, 2-3, 236–246. [in Ukrainian].
16. Sukalenko T. M. (2009). Metaforychne vyrazhennia kontseptu zhinka v ukrainskii movi [Metaphorical expression of woman in Ukrainian language]. [in Ukrainian].
17. Taranenko O. (2005). Pryntsyp androtsentryzmu v systemi movnykh koordynat i suchasnyi hendernyi rukh [The principle of androcentrism in the system of language coordinates and modern gender movement]. *Movoznavstvo- Linguistics*, 1, 3–25. [in Ukrainian].